

TRANSFER ZNANJA U RADIONICAMA PRIMIJENJENE KOSTIMOGRFIJE NA VELIKIM OPERNIM PROJEKTIMA ZAGREBAČKOG SVEUČILIŠTA: kazališni projekt *Orfej i Euridika* (Zagreb)

Категорија чланка: прегледни рад

Apstrakt: U radu se kontekstualiziraju povijest, afirmacija i profesionalizacija kostimografske struke gledano kroz prizmu praktičnog rada studenata i transfera znanja između mentora i studenta i obrnuto na velikom kazališnom projektu *Orfej i Euridika*. Projekat je rezultat suradnje fakulteta u sklopu Sveučilišta u Zagrebu (Muzičke akademije, Akademije dramske umjetnosti, Akademije likovnih umjetnosti i Tekstilno-tehnološkog fakulteta). U sklopu projekta studenti kostimografije Tekstilno-tehnološkog fakulteta stekli su praktično iskustvo neophodno za rad u profesionalnom kazalištu. Slobodnim mentorskim pristupom u vidu *obostranog transfera znanja* – mentora koji studentima prenosi svoje znanje stečeno u obrazovnom sustavu i kroz cjeloživotni praktičan rad, i studenata koji svojom svježinom i mladenačkom inovativnošću prenose svoj entuzijazam na mentora – stvorena je kostimografija jedinstvenog rukopisa čiji su autori studenti. Diplomski studij kostimografije na Tekstilno-tehnološkom fakultetu time je opravdao svoje postojanje upravo u sklopu navedene matične institucije, na kojoj je studentima omogućeno teorijsko i praktično obrazovanje u sklopu likovno-tekstilno-tehnoloških radionica izrade kostima na fakultetu i u sklopu međufakultetske suradnje na realizaciji predstave. Uspješnost ovakvog tipa rada ogleda se i u činjenici da je projekt dobio dvije Rektorove nagrade¹ i da je uvršten na Praški kvadrinajle (PQ 2015), u sklopu studentske nacionalne sekcije Hrvatske. Autorica teksta je u projektu sudjelovala kao mentor studenata kostimografije. Ovaj rad posvećen je istraživanju obrazovnog sustava kostimografije na hrvatskim visokoobrazovnim umjetničkim institucijama kroz povijest, te rezultatima praktičnog rada na studentskim projektima danas.

Ključne riječi: kazališni projekt, kostimografija, mentorski pristup, praktični rad na predstavi, transfer znanja.

Proslov

U prvoj polovini XX stoljeća, struke scenograf i kostimograf nisu se odvajale, a autori scenografija i kostimografija bili su eminentni slikari. Scenografi i kostimografi dio su autorskog tima, oblikovatelji vizualnog identiteta predstave, a i neizostavni su stvaraoci u povijesti hrvatskog kazališta. Unatoč tomu, povijest hrvatske scenografije i kostimografije nedovoljno je i nesustavno istražena (Bakal 2011).

Zapošljavanje slikara Branimira Šenoe dekretom od 30. kolovoza 1909. kao scenografa (i kostimografa) u Hrvatskom narodnom kazalištu drži se datumom službenog nastanka struke scenograf (i kostimograf) u Hrvatskoj. Velikim projektom u pet izložbenih cjelina, naslova *Sto godina hrvatske scenografije i kostimografije 1909–2009*,² obilježena je obljetnica tih struka u Hrvatskoj. Kuriozitet je da se kostimografi sustavno potpisuju na plakatima i programskim knjižicama kao autori tek od pedesetih godina prošlog stoljeća. Stoga ne čudi da su i u programskoj knjižici projekta *Orfej i Euridika* studenti/kostimografi na najvećoj fotografiji predstavljani kao realizatori – za šivačim strojem.

Uvod u obrazovni sustav kostimografske struke

Martina Petranović (2015) u poglavlju „Diplomirani kostimograf – od utopije do stvarnosti“ monografije *Od kostima do kostimografije. Hrvatska kazališna kostimografija* ističe kako je tijekom povijesti hrvatskoga kazališta uvijek postojala intencija o potrebi uvođenja obrazovanja o kazališnome kostimu za glumca i redatelja, a potom i za kostimografa. Tako su prva predavanja o kostimu bila namijenjena glumcima, a provodila su se u sklopu Miletičeve *Hrvatske dramske škole* krajem XIX stoljeća. Teorijski dio predavao je garderobijer Adolf Rösch (Adolf Roš), a praktične elemente o kostimu, šminki i maski glumac Mišo Dimitrijević. Dvadesetih godina prošloga stoljeća kao obavezni je kolegij u sklopu Državne glumačke škole bio uvršten predmet *Nauka o kostimu*, a držao ga je Artur Schneider (Artur Šnajder), autor prve hrvatske knjige o scenografiji (i dijelom kostimografiji) pod nazivom *Oprema opere* (1916). Pedesetih godina prošlog stoljeća stasala je jed(i)na generacija formalno obrazovanih scenografa/kostimografa u Hrvatskoj. Naime, u visokoškolskom obrazovnom sustavu pedesetih godina prošloga stoljeća postojala su dva kratkotrajna studija koja su profilirala i profesionalizirala kostimografsku struku: Odsjek za scenografiju na Akademiji dramskih umjetnosti i Akademija primijenjenih umjetnosti koja je postojala u Zagrebu pri Akademiji likovnih umjetnosti. Odsjek za scenografiju na Akademiji dramskih umjetnosti (zbog nepostojanja akademskog obrazovanja za kostimografe) završile su kostimografkinje koje su obilježile kazališnu likovnost druge polovice dvadesetog stoljeća Ika Škomrlj, Diana Kosec-Bourek i Ljubica Wagner (Vagner), a Akademiju primije-

¹ Za projekt u cjelini i za kostimografiju.

² Projekt obilježavanja stogodišnjice ovih struka u Hrvatskoj popraćen je monografijom Lederer, A. i dr. 2011, ULUPUH-a iz Zagreba.

njenih umjetnosti (pri kojoj je postojao Odsjek za kazališni kostim) završili su Zlatko Bourek, Jagoda Buić i Jasna Novak. Na oba studija predavali su istaknuti kazališni *likovnjaci* Inga Kostinčer, Vanda Pavelić Weinert (Vajnert) i Kamilo Tompa. Ni danas nisu posve jasni razlozi *ukidanja* Akademije primijenjene umjetnosti, no čini se da je dio razloga za ukidanje Odsjeka scenografije na Akademiji dramskih umjetnosti ležao u manjkavosti prostora za likovni i radionički segment, odnosno radionica scenografije, krojačkih radionica i slično, kao i prvenstveno dramski pristup likovnom oblikovanju bez previše praktičnog rada u polju likovnosti. Također je danas vidljiv i nedostatak postojanja kolegija na Akademiji dramskih umjetnosti kojima se budući glumci pripremaju za kostim i kojima se oblikuje njegov odnos prema kostimu i odgovornost pri nošenju kostima.

U razdoblju do osnivanja Diplomskog studija na Tekstilno-tehnološkom fakultetu kostimografija su se profilirali sa Akademije likovnih umjetnosti u Zagrebu, Akademije primijenjene umjetnosti u Beogradu ili sa Više tekstilne škole, Zavoda za dizajn tekstila i odjeće, današnjeg Tekstilno-tehnološkog fakulteta u Zagrebu, a dio kostimografa educirao se u inozemstvu.

Otvaranjem Diplomskog studija kostimografije 2008/2009. na Zavodu za dizajn tekstila i odjeće Tekstilno-tehnološkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu pokrenut je prvi visokoškolski obrazovni sustav formalnog obrazovanja za kazališne i filmske kostimografe. Na studij kostimografije mogu se upisati studenti s prethodno završenim preddiplomskim studijem umjetničkog usmjerenja ili s diplomom preddiplomskog studija Dizajna tekstila i odjeće na Tekstilno-tehnološkom fakultetu, uz polaganje prijemnog ispita, po uzoru na srodne obrazovne institucije.

S obzirom na to da se radi o studiju s polja dizajna tekstila, umjetničkog usmjerenja, prirodno je da se nalazi na obrazovnoj instituciji na kojoj se mogu naučiti i realizacija radova kroz sustav radionica kolegija poput konstrukcije odjeće, izrade kostima ili scenskog modeliranja, bojadisanja tekstila i tekstilnih materijala, (naravno) uz osnovni kolegij Primijenjena kostimografija.

Kolegij Primijenjena kostimografija (0-III) na Tekstilno-tehnološkom fakultetu zamišljen je kao sinteza predavanja i prakse po uzoru na Bauhaus. Bauhausova škola najcjjenjenija je obrazovna institucija u povijesti s polja arhitekture, primijenjenih umjetnosti i dizajna (Njemačka, Weimar/Dessau (Vajmar/Deasau) 1919–1933), a za svoju je osnovnu postavku imala sintezu oblikovanja i majstorstva potrebnog za realizaciju zamišljenih radova. Osnivač škole Walter Gropius (Valter Gropijus) kao najveću i presudnu vrijednost učenja istaknuo je kvalitete nastavnika, pri čemu je njihov karakter i želja za transferom znanja važnija od njihova umjetničkog ili tehničkog talenta. Stoga je mentorstvo u radionicama razdijelio na umjetničke mentore i majstorske mentore, a učenici Bauhausove škole najviše su cijenili inventivnost novih estetskih koncepcija na koje su ih mentori usmjeravali uz slobodu samostalne kreacije i vlastitog rada (Gropius 1974).

Bauhausove *scenske radionice* vodio je Oskar Schlemmer (Oskar Šlemer) od 1923. do 1929. Schlemmerova se „oživljavanja“ figura/kostima smatraju prvim radionicama performansa, a u svojim je zapisima pisao o komplementarnosti

slikarstva (kao teorije) i kazališta (kao prakse). Polazio je iz slikarsko-kiparskog okvira, transformirao se u redatelja/koreografa, a u konačnici i u izvođača/plesača. Poznavanje *Trijadičkog baleta* (scenskog uprizorenja figura/kostima) neophodno je za obrazovanje kostimografa kako bi se upoznali s drugačijim pristupom kazališnom kostimu u kojemu je kostim ponekad *primaran* i pokretač je scenskog uprizorenja.

Kolegij Primijenjena kostimografija glavni je kolegij na Diplomskom studiju kostimografije i nosi osam ECTS (European Credit Transfer and Accumulation System) bodova. Na njemu studenti uče cijeli proces rada na kostimografiji od razrade teksta i istraživanja povijesnog i likovnog segmenta bitnog za kostim i dramaturgiju kostima, preko pripreme skica, do konačne realizacije kostima. Osim suradnje na velikim projektima, rade se i posebne tematske radionice s izložbama radova, kao i manje kostimografije za profesionalne projekte, ili se surađuje na ispitnim produkcijama odsjeka glume i režije na Akademiji dramskih umjetnosti, gdje studenti podijeljeni u parove dizajniraju kostime pod mentorstvom nastavnika s Tekstilno-tehnološkog fakulteta.

Smatra se da je praktičan rad unutar obrazovnog procesa neophodan za formiranje vrsnog kostimografa, a za vrednovanje kvalitete kostimografije važniji je realiziran kostim na sceni nego polazna skica.

Tako je i projekt *Orfej i Euridika*, ostvaren u ožujku 2014, međufakultetska suradnja sastavnica Sveučilišta u Zagrebu: Muzičke akademije, Akademije dramskih umjetnosti, Akademije likovnih umjetnosti i Tekstilno-tehnološkog fakulteta (Zavoda za dizajn tekstila i odjeće), koja se tada odvijala već četvrtu godinu zaredom. Rad na pripremama započeo je nakon izbora opere (u izboru Muzičke akademije kao godišnjeg nositelja projekta) Christoph Willibalda Glucka (Kristof Vilibald Gluk) *Orfej i Euridike*, praizvedene 1762. godine. Gluck je napisao dva svršetka, a za našu produkciju je odabrana verzija sa sretnim svršetkom (sl. 1).

Osnovni ciljevi projekta *Orfej i Euridika*

Cilj je projekta povezivanje visokoškolskih obrazovnih sastavnica zagrebačkog Sveučilišta u kreaciji visokokvalitetne operne produkcije. Tim nastavnika i asistenata tijekom višemjesečnih priprema zajedno sa studentima realizirao je kazališnu produkciju u kojoj je dvjestotinjak studenata potpisalo svoje (nerijetko prve) autorsko-umjetničke doprinose. Vjerujem da je najveća vrijednost projekta upravo primarna kreativnost i inventivnost studentskih autorskih timova potpomognuta mentorskim koordinacijama i usmjerenjima. Studenti/autori likovnog segmenta predstave morali su se uklopiti u sve zamisli redateljskih, produkcijskih i izvedbenih segmenta predstave. Mnogim studentima (pjevanja, kostimografije, scenografije...) projekt je bio prvi susret s izvedbenom produkcijom uopće, ili s produkcijom opere, te prvi susret s kolektivnim stvaranjem izvedbene umjetnosti.

Osnovne smjernice kostimografskog udjela u projektu

Glavne ideje o postavkama kazališnog djela dolaze od redateljskog tima, a u ovom slučaju došle su od studentice osnovnih akademskih studija kazališne režije i radiofonije, Marine Pejnović i njenog mentora, prof. art. Ozrena Prohića.

1. Naslovnica programske knjižice i autorski tim kostimografije projekta
1. Front page of the programme and the team of authors who created the costumes for the project

2. Skice kostima za operu *Orfej i Euridika*, radovi studenata Diplomskog studija kostimografije Tekstilno-tehnološkog fakulteta
2. The sketches of costumes for the opera *Orpheus and Eurydice*, works by the students of the Graduate Programme in Costume Design at the Faculty of Textile Technology

Na tri sastanka u velikoj predavaonici Tekstilno-tehnološkog fakulteta, sa studentima kostimografije³ (i mentoricom) započelo je stvaranje likovnog segmenta opere. Sastancima je prisustvovao i student produkcije kojemu je ovaj projekt također bio prvi susret sa zahtjevnom kazališnom produkcijom. Limitirana financijska sredstva uz limitirane mogućnosti realizacije tako velikog broja kostima⁴ u studentskim radionicama diplomskog studija kostimografije, dodatno su usmjerila pripremu skica u likovno prepoznatljive, ali u realizacijski vrlo ujednačene i jednostavne kostime (sl. 2).

Kvalitetna i funkcionalna komunikacija između svih sudionika osnovno je oruđe u transferu znanja u svim etapama nastanka predstave, i glavni je razlog uspjeha ovoga projekta.

Prva mentorska smjernica u ovakvim je projektima *ustrajnost u grupnom radu*. Pojedinaac/student ponekad odstaje od svog osobnog, a sve radi nastanka kolektivnog djela. Dakle, riječ je o učenju o umjetničkoj ustrajnosti u procesu stvaranja, iako su često uvjeti kreacije i realizacije vrlo naporni i ograničeni.

Druga je mentorska smjernica *prilagodba kreaciji kostima* (skica i izvedenih kostima) tjelesnim i izvedbenim zahtjevima kazališne produkcije. Time su se koristile osnovne postavke Ronalda Barthesa (Ronalda Barta) u kreiranju kostima – *svrhovitost kostima* u kreiranju cjelovitog

umjetničkog djela, dakle kostima koji nije sam sebi *svrha*, već je podređen cilju *izvedbe* (Barthes 2011).

Treća mentorska smjernica je *usuglašavanje svih likovnih segmenata predstave* – u ovom slučaju dominantne kostimografije predstave (posebice s obzirom na brojnost kostima) sa scenografijom predstave uklopljenom u prepoznatljivu drvenu pozornicu i drvenu pozadinu Koncertne dvorane „Vatroslav Lisinski“ u Zagrebu. Scenografija je autorsko djelo studenata kolegija Scenografija na Akademiji likovnih umjetnosti, pod mentorstvom mentora prof. art. Zlatka Kauzlarića Atača (Akademija likovnih umjetnosti) i doc. art. Tanje Lacko (Akademija dramskih umjetnosti). Zajedno sa studentima Akademije likovnih umjetnosti, kolegij pohađaju i studenti Arhitektonskog fakulteta i Studija za dizajn.

Četvrta mentorska smjernica je *kvaliteta produkcije* diktirana samim činom javne i premijerne izvedbe u direktnom prijenosu na nacionalnoj televiziji – činom koji je moguće studentske standarde izvedbe *Orfeja i Euridike* podigao na profesionalnu razinu. Velik broj gledatelja i budne oči profesionalne kazališno-kritičke struke uvjetovali su maksimalnu moguću kvalitetu produkcije opere prilagođene javnoj prezentaciji dostupnoj svim televizijskim gledateljima u Hrvatskoj i šire (sl. 3 i 4).

Metodologija kostimografskog rada

Prva etapa rada se sastojala od istraživanja (mitologije, povijesti odjeće, glazbe Gluckove opere) i razrade kostimografije (po scenama i dramaturški po likovima). Paralelno uz sastanke sa redateljicom i njenim mentorom, te upoznavanja studenata kostimografije s zakonitostima rada na operi, radile su se suvremene/bezvremenske skice metodom *brainstorminga*. Riječ je o metodi nesvjесnog i nekontroliranog stvaranja po kojoj umjetnik bez mnogo razmišljanja razvija neograničenu maštu. Nakon kratkih opisa radnje i opisa likova studenti pišu opise kostima za svaki lik ili rade

³ To su bili studenti diplomskog studija kostimografije – prve i druge godine, nekolicina apsolventata kostimografije, kao i o nekolicina apsolventata preddiplomskog studija Modnog dizajna. Studentima se pridružila i nekolicina studenata koji su kolegij Primijenjena kostimografija (0-III) slušali kao izborni predmet. U konačnici se okupilo trideset i šestoro studenata, autora kostima.

⁴ Radi se o najvećem broju realiziranih kostima u studentskoj produkciji.

3. Fotografija sa izvedbe opere *Orfej i Euridika*, Koncertna dvorana „Vatroslav Lisinski“, 2014.
 3. The performance of the opera *Orpheus and Eurydice*, Vatroslav Lisinski Concert Hall, 2014

brze skice. Metoda je vrlo kreativna jer u svojim postavkama nosi ideju kako nijedan prijedlog ili asocijacija nisu pogrešni i tako nastaju osnovne likovne smjernice. Na kraju se napravio izbor preliminarnih skica te se ujednačio *rukopis* kostimografije. Zadatak je bio *pomiriti* različite rukopise i stvoriti likovno čistu i ujednačenu kostimografiju, te omogućiti studentima realizaciju svojih kreacija kroz *kolektivno*. Nakon prvotno prezentiranih skica na sastanku (siječanj 2014, Akademija dramskih umjetnosti) svih sudionika u projektu, kad su predstavljene skice u boji, po posebnoj uputi redateljice/studentice Marine Pejnović, započelo je pripremanje kostimografije isključivo u akromatskim bojama. Pripremom *prototipa* za osamdeset kostima muško-ženskog zboru u drugom činu – dugih haljina „A“ kroja od djelomice bojane žutice u crno te pripadajućih maski/oglavlja, jedna studentica je zabunom obojila masku u crveno. Ta *pogreška* usmjerila nas je prema mogućnosti realizacije izražajnijih kostima s crvenim detaljima. Nakon probe predstave u dvorani Studentskog centra, obukli smo nekoliko studenata kostimografije u crno-bijele kostime i maske pa ih pokazali redateljici i njezinom mentoru. Po odobrenim prototipima kostima prezentirali smo i *pogrešno* obojenu crvenu masku uz crveno obojenu žuticu i upitali smo za moguće dodavanje i crvene boje, što je prihvaćeno.

Druga se etapa rada sastojala od podjele kostimografa u radne grupe za izradu kostima: podjela studenata u pet autorskih skupina za kostime solista, zboru, plesačica, za oglavlja/maske i spirale/kipove; formiranja dviju radionica unutar fakulteta za realizaciju kostimografije uz postojeću šivaonicu, te formiranja prostora za probu kostima. Rad se u

trećoj etapi sastojao od: formiranja prostora za garderobu i šminku u Koncertne dvorane „Lisinski“, pakiranja i dopreme kostima i šminke; vođenja garderoba i održavanja kostima; šminke za tri generalne probe, premijernu i dvije reprizne izvedbe; pakiranja i odvoza kostima; vraćanja (malobrojnih) kostima posuđenih iz fundusa Hrvatsko narodnog kazališta.

Dodatna motivacija

Razlika u opsegu posla i slobodi umjetničkog rukopisa u projektu prevagnula je u segmentu kostimografije jer je kolegij Scenografija *izborni* kolegij dviju suradničkih obrazovnih institucija (Akademije likovnih umjetnosti i Arhitektonskog fakulteta), a ne samostalno studijsko usmjerenje ili *osnovni* kolegij poput kolegija Primijenjena kostimografija (0-III) na studiju Kostimografije Tekstilno-tehnološkog fakulteta, te se sam projekt vrednovao studentima Akademije likovnih umjetnosti samo u sklopu izbornog kolegija. Nasuprot tomu, motivacija studenata kostimografije bila je i u višestrukom nagrađivanju priznavanja praktičnog rada u sklopu projekta *Orfej i Euridika* za polaganje ispita jednog ili više kolegija – poput *Workshopa* ili *Izrade* kostima. Stoga su studenti kostimografije obavili i kiparske radove za predstavu – poput mnogobrojnih maski, kao i spirala⁵ uz kostime za plesačice u *dvorani kipova* za treći čin.

⁵ Spirale za plesačice dodatak su na triko plesačica. Postavljene na scenu (samo naoko) kao dio scenografije, uz plesne su se pokrete stavljalje na tijelo i postale dio kostima. Time su se plesačice pretvorile u kipove u podzemnom svijetu – Hadu.

4. Fotografija sa izvedbe opere *Orfej i Euridika*, Koncertna dvorana „Vatroslav Lisinski“, 2014.
4. The performance of the opera *Orpheus and Eurydice*, Vatroslav Lisinski Concert Hall, 2014

Mentorski pristup i transfer znanja: mentor ili autor – ili utjecaj mentora na studentske projekte

U više navrata, u razgovoru s kolegama profesorima i mentorima imala sam priliku čuti mišljenje pojedinih mentora da su mentori u studentskim umjetničkim projektima zapravo autori umjetničkih djela. Budući da ne dijelim takvo mišljenje, slobodna sam mentorstvo i metodologiju rada na umjetničkim projektima podijeliti u dvije temeljne kategorije:

- *jednostavno (ili jednostrano) mentorstvo*, obilježeno jakim diktatom osobnih umjetničkih usmjerenja samoga mentora; ili
- *otvoreno (ili dvosmjerno) mentorstvo* u kome je rad sa studentima dvosmjernog utjecaja i u kome studentski rad nastaje u prvome redu kao autorsko djelo samih studenata, a rezultat je sinergije mentora i studenata. U tom odnosu mentor je prije svega mentor, učitelj, a ne autor, no istodobno i student koji svoje mentorstvo može koristiti i kao priliku za osobno cjeloživotno usavršavanje i učenje.

Iz tih sam se razloga u svojim istraživanjima usmjerila na poticanje samostalnosti studenata u kreiranju umjetničkog djela, uz sistem mentorskoga korigiranja i samo uz poneka usmjeravanja od samoga mentora. U takvim je projektima potrebno više vremena za samu realizaciju projekta, rezultati rada su ponekad vrlo kvalitetni, ponekad i manje kvalitetni, ali su nedvojbeno studenti autori projekta.

Obostrani transfer znanja

Transferom svih znanja mentora stečenih kroz njegovo akademsko obrazovanje i kroz cjeloživotnu praksu, studenti kostimografije dobili su solidnu podlogu za oblikovanje samostalnog kostimografskog pristupa izražajnog rukopisa. Suodnosom mentora i studenata kroz sve etape realizacije operne produkcije *Orfej i Euridika* došlo je do obostranog transfera (znanja, iskustava ali i inovativnih pristupa) u kojemu su mentor i studenti bili istovremeno i nastavnici i učenici. Primjer obostranog transfera znanja je uobličavanje skica kostima i kostimografije u jedinstveni scenski rukopis uz nove forme koje su najvidljivije u trećem činu na kostimima plesačica. Jednostavni plesni triko sašiven od običnog pamučnog *makoa* trebalo je doraditi kako bi na sceni izgledao kao kip; stoga sam studente podučila tehnikama vezivanja čvorova uz pomoć traka. Svaki čvor dobio je svoju dubinu oslikavanjem udubljenja crnim *akrilom*. Nasuprot tome studenti su kao dodatnu formu izabrali spiralu izrađenu od šiblja (izrađenu na radionici kostima tokom prethodnih mjeseci; njena autorica je njihova kolegica s projekta). Za mene je ta forma bila potpuna nepoznanica, isto kao i njena svrsishodnost u ovome zadatku kreiranja plesnog kostima s dodatkom spirale koja se oblači i svlači na sceni dok se pleše. Stoga smo koristili stare *najlon* čarape, koje su studenti u slojevima navlačili na žičanu formu obavijenu koncima i vunom svijetlih boja, ušivali smo suho cvijeće, i za kraj sve obojili bijelim sprejom. Na tijelima plesačica, žičana forma presvučena materijalima odlično je funkcionirala. Spirale su bile čvrste, ali nisu bile preteške. Formom su „sjedale“ na tijelo. Lako su se oblačile; bile su stabilne i likovno izražajne (sl. 5 i 6).

5. Fotografija sa izvedbe opere *Orfej i Euridika*, Koncertna dvorana „Vatroslav Lisinski“, 2014.
5. The performance of the opera *Orpheus and Eurydice*, Vatroslav Lisinski Concert Hall, 2014

Kolegij Primijenjena kostimografija povezuje teoriju i praksu i u praktičnim vježbama studenata u sklopu ispitnih produkcija na Akademiji dramskih umjetnosti. Ispitne produkcije izvrsna su priprema za kasnije zahtjevnije produkcije na kojima studenti sudjeluju.⁶ Studentima kostimografije u tom procesu je najvažnija izravna *kommunikacija* u odnosima između redatelja (profesora režije ili glume na Akademiji dramskih umjetnosti) i kostimografa (studenta Tekstilno-tehnološkog fakulteta pod mentorstvom profesora Tekstilno-tehnološkog fakulteta), odnosno između izvođača (studenata glume i pjevanja) i kostimografa. Taj proces upotpunjen je suradnjom sa studentima produkcije.

Nedostatak sredstava za realizaciju kostimografije u ispitnim produkcijama na Akademiji dramskih umjetnosti iziskuje snalažljivost studenata/kostimografa u izboru kostima iz dostupnih kazališnih (ili filmskih) fondusa.⁷ Ti kostimi, neznatno dopunjeni odjećom iz privatnih ormara, uz male prerade, dorade i dodatak detalja, pomažu preobrazbi studenata glume na sceni u karakterne likove i, poput rekvizita, izvođačima služe za bolju izvedbu.

U projektu *Orfej i Euridika*, pri realizaciji kostima, uspjeh je rezultat *jedinstvenog rukopisa* cjelokupne kostimografije, koja je izgledala kao da ju je radio *jedan* autor. Svaki student bio je uključen u kreaciju i realizaciju kostimografije kroz segment kojemu je najvičiji.

⁶ Poput velikih projekata zagrebačkog Sveučilišta, projekata nezavisne produkcije ili suradnje na filmu i televiziji.

⁷ Riječ je o izboru kostima iz različitih produkcija koje je prvotno oblikovao drugi kostimograf. Ako su odabrani kostimi rukopisno neutralniji, možemo govoriti o posve novoj kostimografiji, no ako je rukopis prvotnih autora kostima prepoznatljiv, govorimo o izboru kostima i tako ih valja potpisati u programskoj knjižici.

Po uzoru na Bauhausovu školu, studenti su pokazali likovnu izvrsnost pri izradi skica, uz iznimnu vještinu i strast u eksperimentiranju tijekom izrade kostima. Nizom slobodnih asocijacija i brzih skica dobiveno je osnovno likovno usmjerenje koje su studenti naknadno razvijali, razrađivali i doradivali. Rad je obuhvatio kreaciju i izradu skica, krojenje i šivanje osamdeset zborističkih haljina „A“ kroja, petnaest solističkih kostima, šivanje osam plesnih kostima, likovnu obradu – bojenje, tisak materijala, šivanje osamdeset pari *gamaša*, izradu osamdeset maski tehnikom kaširanja, izradu osamdeset oglavlja (polucilindara od spužve), oblikovanje osam skulptura/instalacija, izradu osamdeset leptir-mašni kao umetaka za kosu, te sve ostale dodatke. U pripremnim radovima pomogla nam je i kiparska radionica Hrvatskoga narodnog kazališta u Zagrebu i njena (tadašnja) voditeljica, akademska kiparica Lela Končar, koja je studentima objasnila način izrade šešira od spužve i princip kaširanja na kalupima.⁸

Osim kostimografskog posla, studenti kostimografije obavljali su poslove garderobijera, šminkera i frizera, što im je neophodno znanje za budući samostalni rad u kojemu će često morati raditi i produkcijske poslove. Sva realizacija kostimografije bila je organizirana na Tekstilno-tehnološkom fakultetu. Stoga je poslove produkcije kostima primarno provodio tim kostimografa.

⁸ Jedna od glavnih osobina dobrog kostimografa jeste pronalaženje dobrih suradnika, majstora zanata koji mogu realizirati ili nam mogu pomoći u realizaciji našeg segmenta predstave. U povijesti razvoja kostimografske struke usporedno se razvilo više majstorskih struka za realizaciju kostima (i scene). Stoga studente valja upućivati na pronalaženje kreativnih suradnika s kojima će u svom radnom vijeku moći surađivati.

6. Fotografija sa izvedbe opere *Orfej i Euridika*, Koncertna dvorana „Vatroslav Lisinski“, 2014.
6. The performance of the opera *Orpheus and Eurydice*, Vatroslav Lisinski Concert Hall, 2014

Kako bi se poštivali rokovi, radionice studenata kostimografije radile su i u vrijeme izvan predavanja i službene satnice (čak i praznikom), nerijetko do kasnih noćnih sati. Mentori su svoje znanje i iskustvo prenosili na studente stalnim i gotovo usporednim nadgledanjem svih radionica. Glavni mentor kostimografije svoje je umjetničko i praktično iskustvo prenosio studentima kojima je ovaj projekt bio prvi susret s opernom izvedbom. Za razliku od prethodnog praktičnog rada na Akademiji dramskih umjetnosti, u kojemu su sudjelovali u dramskim produkcijama, opera ima svoje potpuno drukčije i slojevitije zakonitosti. U pripremama opernih produkcija iznimno je važno poznavanje glazbe, zakonitosti zbora podijeljenog po glasovima. Zbog toga je neophodno kontinuirano sudjelovati na probama, od predavaonica na akademijama do dolaska na scenu, kao i slijediti upute mentora (dirigenta i redatelja) s drugih fakulteta unutar Sveučilišta.

U dramskim predstavama nije uobičajena promjena glavnih izvođača. Radeći na ovom projektu, studenti su mogli uvidjeti da se u opernim izvedbama usporedno spremaju solističke alternacije i tek nakon prve generalne probe dirigent odlučuje tko će pjevati premijernu izvedbu. Stoga se u isto vrijeme pripremaju kostimi za sve soliste jer izvođači nerijetko imaju različite tjelesne proporcije.

Taj izbor po uspješnosti među izvođačima/solistima (a u pojedinim situacijama i plesačima) dovodi izvođače u poziciju stalnog stresa, zbog čega su im iznimno važni kostimi prilagođeni svim zahtjevima: pjevačkim, plesničkim i estetskim. Kostimi tako postaju njihova *druga koža* u kojoj se dobro osjećaju. U opernim produkcijama uvelike je zastupljen i *plesni* kostim, o kojemu su studenti kostimografije već stekli osnovno iskustvo u prethodnim suradnjama na produkcijama

Zagrebačkoga plesnog centra. Dio studenata koji su sudjelovali u produkcijama Sveučilišta, kao što je *Carmen*⁹ (Karmen), ili u nezavisnoj produkciji mjuzikla *Crna kuća* (2013), bili su velika pomoć svojim mlađim kolegama.

Kostimografija za predstavu *Orfej i Euridika* primjer je originalne likovnosti i odličnog majstorskog rada studenata pri realizaciji kostima prilagođenih svim zahtjevima izvedbe i realiziranih u (posebno oformljenim) krojačkim i slikarsko-kiparskim radionicama u sklopu Tekstilno-tehnološkog fakulteta. Tako su studenti stekli praktično iskustvo neophodno za svoj budući rad u profesionalnom kazalištu (sl. 7).

U skladu s vremenom potrebnim za realizaciju, oskudnim materijalnim sredstvima i traganjem za novim vještinama, studenti su stvorili solističke kostime, maske/oglavlja, *halbcilindre* od spužve, skulpture/instalacije, tunike za zbor, u čemu su im pripomogle međunarodne radionice kostimografije i pletenja pruča održane ujesen 2013. u organizaciji ULUPUH-a¹⁰ i Tekstilno-tehnološkog fakulteta.¹¹

Kvalitetan timski rad studenata rezultirao je odličnim javnim projektom koji je bogato pohvalilo Sveučilište, ali i

⁹ Opera G. Bizeta (Žorž Bize) *Carmen*, u režiji Krešimira Dolenčića i u produkciji zagrebačkog Sveučilišta, premijerno je izvedena u Koncertnoj dvorani „Lisinski“ u Zagrebu 2011. i postigla je velik uspjeh.

¹⁰ Udruženje likovnih umjetnika primijenjene umjetnosti Hrvatske.

¹¹ U sklopu projekta *Imageination - suvremena umjetnost i moda*, organizirane su i međunarodne EDU radionice. Autorice projekta bile su dr. sc. Silva Kalčić i dr. art. Ivana Bakal. Uz sudjelovanje gostujućih profesora voditelja/autora radionica i mentora s Fakulteta primjenjene umjetnosti iz Beograda, prof. art. Ljiljane Petrović i izv. prof. art. Mateje Benedetti s Fakulteta za dizajn iz Trzina/Ljubljane, organizirane su radionice kostimografije od reciklažnih materijala, što je bio uvod u inspirativna traženja novih materijala.

publika i teatrološka kritika. Entuzijazam, kreativnost i duhovitost rezultirali su vrhunski osmišljenim kostimima, koje je dodatno krasila i funkcionalnost neophodna za toliki broj brzih izmjena slika i presvlaka.

Uspješni projekti potvrda su kvalitete programa studija koji uz dodatne kreativne radionice rezultiraju generacijama vrsnih kostimografa.

Zaključak

Zaključak rada je da se opisani transfer znanja na relaciji mentor–student i obrnuto/povratno pokazao kreativno vrlo plodonosnim. Uspjeli smo individualne rukopise više studenata uobličiti i ujednačiti u jedinstveni rukopis zajedničke/kolektivne kostimografije, gde su studenti bili autori kostimografije pod mentorskim vodstvom. U ovom jedinstvenom umjetničkom projektu studenti su profitirali od praktičnog rada na predstavi i suradnje s izvođačima i ostalim članovima umjetničkoga tima, te i od samostalnog osmišljavanja, pa sve do realizacije kostima u radionicama na Tekstilno-tehnološkom fakultetu.

U kontekstu povijesti obrazovanja kostimografa u Hrvatskoj i prikazanih potrebnih tehničkih i prostornih uvjeta za rad na kostimografiji i realizaciji kostima najprikladnijim se čini smještaj studija kostimografije u okviru Zavoda za dizajn tekstila i odjeće Tekstilno-tehnološkog fakulteta. Na njemu studenti kostimografije imaju svu potrebnu izobrazbu na polju primijenjene umjetnosti i polju tekstilnih materijala, povijesti odjeće i tekstila, te omogućen praktičan rad u radionicama kostima i primijenjene kostimografije. No za kvalitetnu praksu u izravnoj produkciji neophodna je suradnja na realizaciji međufakultetskih studentskih projekata ili na nezavisnim produkcijama. Izravna komunikacija redatelja/ili studenata režije, te glume, plesa ili pjevanja i produkcije u radu na projektima omogućava studentima kostimografije neophodnu pripremu za budući samostalan rad.

Zahvaljujući ovakvim iskustvima, studenti kostimografije Tekstilno-tehnološkog fakulteta osmislili su u akademskoj 2015/2016. godini dva samostalna projekta (*CaBALet* i *Bijelu čajanku*), s polazištem u likovnom segmentu, odnosno kostimografiji. Oni su u ove projekte uključili kolege studente s Akademije dramskih umjetnosti, Akademije likovne umjetnosti i Muzičke akademije, pod mojim mentorstvom. Poput Oskara Schlemmera (Oskar Šlemer), oživjeli su svoje kostime u razrađenim studentskim scenskim izvedbama.

7. Fotografija sa izvedbe opere *Orfej i Euridika*, Koncertna dvorana „Vatroslav Lisinski“, 2014.

7. The performance of the opera *Orpheus and Eurydice*, Vatroslav Lisinski Concert Hall, 2014.

LITERATURA

Petranović, M. 2015
Od kostima do kostimografije : hrvatska kazališna kostimografija, Zagreb: ULUPUH.

Bakal, I. 2011
Sto godina hrvatske scenografije i kostimografije 1909–2009, u: *Sto godina hrvatske scenografije i kostimografije 1909–2009*, ur. I. Bakal, Zagreb: ULUPUH, 12–21.

Barthes, R. 2011
Bolesti kazališnog kostima, ur. i prijevod: M. Cvitan Černelić, *TEDI* 1: 61–64.

Lederer, A., Petranović, M. i Bakal, I. 2011
Sto godina hrvatske scenografije i kostimografije 1909–2009, Zagreb: ULUPUH.

Goldberg, R. 2003
Performans – od futurizma do danas, Zagreb: Test! i URK.

Grote, L. et al. 1974
Bauhaus, Stuttgart: Institut za veze sa inostranstvom.

Snimka predstave:
<https://www.youtube.com/watch?v=2VfHIIImOrtc&feature=share>
PQ 2015:
<http://services.pq.cz/en/pq-15?itemID=370&type=student>

Summary

IVANA BAKAL

Faculty of Textile Technology of the University of Zagreb,
Department of Textile and Fashion Design – Graduate Programme in Costume Design, Croatia
ivanabakal@gmail.com

KNOWLEDGE TRANSFER IN THE APPLIED COSTUME DESIGN WORKSHOPS IN LARGE OPERA PROJECTS AT THE UNIVERSITY OF ZAGREB: Theatre Project Orpheus and Eurydice (Zagreb)

The paper contextualizes history, the affirmation and the professionalization of the vocation of a costume designer through the prism of student practical work and knowledge transfer while working on a large theatre project Orpheus and Eurydice, carried out jointly by four faculties within the University of Zagreb. It offers an analysis of the mentor–student knowledge transfer and vice versa, as well as a comprehensive overview of student work, largely inspired by the Bauhaus school of art. The paper demonstrates the successful outcome of the collaboration between the mentor and the students reflected in a unique imprint on the whole body of costumes, which looked as if they had been created by a single designer. This is an example of original visual qualities and the excellent workmanship demonstrated by the students in creating costumes adjusted to the requirements of the performance and made in the tailoring, painting and sculpturing workshops (established specially for this purpose) within the Faculty of Textile Technology. A liberal approach on the part of the mentor in the form of mutual

knowledge transfer – in which a mentor transfers to the students the knowledge gained through the education system, as well as through life-long practical work, while students, with their fresh approach and youthful innovation, transfer their enthusiasm to the teacher/mentor – led to the creation of costumes whose authors were the costume students, while the teacher/mentor expanded her knowledge and her creative limits through collaboration with students while creating the visual imprint of the opera production. The project received two Rector's Awards and was selected for the Prague Quadrennial (PQ 2015) as part of the Croatian national student selection. The Graduate Programme in Costume Design at the Faculty of Textile Technology has justified its existence under the auspices of this institution, where students are offered an opportunity to get both theoretical and practical training at art, textile and technology workshops dedicated to costume making and organized by the Faculty of Textile Technology within the inter-faculty collaboration at the University of Zagreb aimed at creating a stage production.